

Аксьонова Віра Ігорівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри профпедагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії національного авіаційного університету.

УДК [002+004+316.42] (476)

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ СЕНС ГУМАНІСТИЧНИХ ОБРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Актуальність теми освітоцентризму впливає з субстанційних підвалів осмислення поняття «гуманізація соціокультурного простору» та відображення в розвитку тенденцій антропологізму і толерантності, а також оновлення європейського простору освіти у перспективі демократизації громадських ідеалів.

Ключові слова: гуманістичні обрії, *Homo Liber* (людина свободна), європейський простір, освітній простір, соціокультурний простір, освітоцентризм, соціально-гуманітарний світ.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ СМЫСЛ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ГОРИЗОНТОВ ЕВРОПЕЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА: УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ

Актуальность темы образовательного центризма следует из субстанциональных основ осмысления понятия «гуманизация социокультурного пространства» и отражение в развитии тенденций антропологизма и толерантности, а также обновления европейского пространства образования и перспективы демократизации общественных идеалов.

Ключевые слова: гуманистические горизонты, *Homo Liber* (человек свободный), европейское пространство, образовательное пространство, социокультурное пространство, образовательный центризм, социально-гуманитарный мир.

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL HORIZONS OF HUMANISTIC EVOLUTION OF THE EUROPEAN SPACE: UKRAINIAN CONTEXT

The urgency of this topic stems from the substantive foundations of comprehension of the concept of "humanization of the socio-cultural phenomenon" and reflection in the development of its trends - anthropologism and communicative, as well as studying the problems of updating the space of education and its perspectives on the level of implementation of public ideals.

Key words: humanistic horizons, *Homo Liber* (human being free), European space, educational space, socio-cultural space, educational center, social and humanitarian world.

Мета статті: знайти шляхи до єдності різних форм прояву гуманістики соціокультурного явища, зокрема під час трактування термінів «патріотизм» та «парадигма». Досі ще не вичерпану філософами в аспекті поступового засвоювання гуманістики європейської цивілізації, світського і богословського синтезу освіти, виховання, духовності еліти (в процесі відродження гуманістики української культури), її системного та парадигмального перетворення (В. Андрущенко, Є. Борінштейн, Г. Ващенко, В. Кремень, В. О कोरोков, М. Попович та ін.). Наприклад, аналізуючи той період, що достатньо був сталіністами заангажований, наприклад, А. С. Макаренко і В. О. Сухомлинський наголошували про те, що виховні заходи мають гуманізувати як молоду генерацію, так і всі сфери суспільно-культурного життя, включаючи освіту. В цій дуже важливій області зараз ситуація ускладнює пострадянський процес усвідомлення сенсу і глибини євроінтеграції.

Гуманістика соціокультурного простору відобразила тектонічні зсуви громадського кругообігу, навколо синергії комунікативного суспільства (Н. Абашкіна, В. Аксьонова, М. Ярмаченко), виокремивши вільний козацький дух (В. Вернадський, Г. Сковорода, Т. Шевченко), ключовий поворот до екологічної доби, що відобразила парадигма поступальних

суспільних змін (Х. Ортега-і-Гасет, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Патріоти раз і назавжди мали намір поступово демократизувати свої дії, як висхідна лінія змін прогресивних.

Імпульс космічної еволюції національного виховання задає громадянську енергію суспільству, що призводить до ускладнення моральних явищ під час отримання божественної благодаті, – підкоряється своєму власному саморегулятору і фінальній меті – досягнення сфери «надбуття», – підсумовує і збирає у своїй завершеності цілісність великої кількості історичних міфологем, навпаки у площині ноогенезу, оскільки є сама дійсність, що рухає гуманізм у європейському суспільстві. Кордоцентризм, починаючи зі студій Г. Сковороди, охоплював гуманістику відносин людини і природи, держави і соціуму, – протистояв фону “антифілософських” настроїв позитивістів-атеїстів, бо саме кордоцентризм захищає самобутність філософії, її «серцеву» відмінність від емпіричної матеріальності науки. Філософія відрізняється від позитивних наук тим, що має своїм предметом не явище, а сутність, оперує не поняттями розсудку, а ідеями розуму, наслідувавши гуманістику рідної традиції кордоцентризму; філософія серця у сучасному культуротворчому процесі націогенезу номінує ідеали свободи і гідності людини, з її трансценденцією властивостей «над-Я» (М. Гоголь, Т. Шевченко та І. Франко).

Уявлення про «філософію серця» також збагатилися доробком нащадків Великого Кобзаря про поступове висвітлення діяльності «великих гетьманів». Дослідження, у дусі кордоцентризму і козакофільства, наприклад, А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського поступово почали втілюватись в українські школи. Патріотично-демократичний напрямок стає фактором творчої зміни закріпаченого суспільства. Під впливом ідейного спадку патріотів почалося критичне дослідження питань соціальної та професійної орієнтації соціокультурної толерантності, взагалі – в аспекті гуманістики українського суспільства (В. Аксьонова, Є. Борінштейн, В. Галузьяк, В. Попков, М. Сметанський, М. Ярмаченко). Тим часом справжнє відродження неможливе без повноцінної духовної присутності тих, хто зробив істотний внесок у вільнодумство, як національну та вселюдську культурну скарбницю, оскільки відтворює гуманістику ноосфери, знаменує стан як мовного єднання духовності автохтонів, так і всіх інших складових соціокультурного простору (В. Вернадський).

Виклад основного матеріалу. Пояснити повноцінно будь-яке явище можна тільки в аспекті його співіснування з іншими суб'єктами духовності, або завдяки субстанційних підвалин ідеалів відповідної гуманістики в історичних ситуаціях. Такий ідеал, попри всі життєві негаразди, демонстрували прихильники «філософії серця», втілюючи онтологічну сутність добра. Г. Сковорода, дослідив цей феномен, описавши «закон серцевої єдності» історичного народу під час втілення явища людиновимірності буття: гуманістика має софійно використовувати спеціальні аналогії у формі сміхової культури, афоризмів, парадоксів для поступової зміни вульгарно-соціологічної парадигми навіть під час суцільного малоросійщення (нескінченої) України. «Свобода сумління» як цивілізаційно-гуманістична цінність не була випадковим явищем, є протидією традиційно-деспотичним і утопічно-казарменим суспільствам, які часто-густо мімікують у формі дуже близької до стереотипів горезвісного національного соціалізму-нацизму. З позицій постнекласичного підходу до сутності свободи ми розуміємо логіку світової зміни освітнього процесу; інтелектуалізм духовних цінностей гуманізму (доброзичливості, відважності, милосердя, мудрості, товариськості, солідарності тощо); свобода допомагає зняти загрози зникнення історичної нації у небуття, щоб визначити проблему надії та смерті, надії та софійності, за якими соціальні інститути гуманізують світоглядні орієнтири, і, – їх синтез вірування в «серцевої єдності» можна назавжди розглядати як моральні цінності «сім'ї великій, вільній, новій» (Т. Г. Шевченко) – післямова історичного космогенезу - співпричетного до історичності еліти і одночасно сенсовості метафізичного виміру (Заповітів Ісуса Христа), обґрунтовуючи статус духовної еліти в позитивному механізмі вищої духовної еволюції (В. І. Вернадський). Елітний носій ноосфери рухається шляхом універсалізації зв'язків природної уніфікації національних і мовних бар'єрів, тоді освітній бік поступу історичної еліти стає певним засобом захисту від

усіх глобальних негараздів сучасної «масової людини».

Не є догмою спадок українських філософів і педагогів киево-руської чи доби Нового часу, зокрема Т. Шевченка, А. Макаренка, В. Сухомлинського, і створення мовного коду відображення дійсності. Патріотизм надії «заломлений» через опанування особистістю духом мови; її дискурс визначає мовну компетентність. А. С. Макаренко і В. О. Сухомлинський, зокрема розуміли інтегративну «людино-вимірність» «життя в колективі» як козакофілі, екзистенціалісти, гуманісти, щоб у нас було більше учнів - майстрів, що підпорядковуються певним духовним установкам власного народу, де підтверджують конвенціональний, загальноприйнятий (лицарський) стиль життєвих українських правил пошуку свободи.

Відповіді саме на ці питання визначають увесь проблемний характер метафізичного пізнання – від Аристотеля до Фоми Аквіната, Петра Могили, Г. Сковороди, М. Пирогова, К. Ушинського, впритул до А. Макаренка чи Г. Ващенко.

Деякі дослідники, наприклад, дуалістично підходять до втілення принципу гуманізму, відкинемо суто негативне ставлення, наприклад, Григорія Ващенко, що (і нині його однодумці) уособлював радикалізм діаспори, негативного відношення до творчості будь-якого радянського педагога-новатора, навіть українського реформатора освітньої парадигми А. С. Макаренка, оскільки вільне пізнання Слова у творчості харизматичних осіб, є захистом шляхетної свідомості українського етносу, яку він (суб'єкт) використовує для впливу на орієнтації всієї молоді у процесі створення української політичної нації. До речі, навіть окремі, зараз шановані теоретики національного виховання іноді легковажно називають видатного педагога радянського періоду «яничаром» на службі більшовицької влади.

З приводу окремих педагогічних ідей А. Макаренка (але яких конкретно? – Авт.) треба вести полеміку. В той же час не можна замовчувати з чим конкретно той полемізує. Дотепер відомо про те, що Г. Ващенко (у 1955р. у журналі «Визвольний шлях») узагальнив своє негативне ставлення до радянського досвіду. Еклектично поєднав одиначне, загальне та особливе, хоча абстрактної істини не може бути, що спостерігається за його дуалістикою в методології. Антон Макаренко пройшов важкий шлях від творчого осмислення спадку античної (середньовічної) доби – потім до розуміння філософом життя П. Могили, Г. Сковороди до Я.-А. Коменського, М. Пирогова, К. Ушинського, створив колективістську модель гуманістики у дусі чеснот М. Гоголя, Т. Шевченка, – дуже допомогла йому у надзвичайно складних умовах (сталінського режимного характеру), оскільки в його моделі козакофіліство є ключове для втілення гуманістики у простір освіти. Він прагнув виховати повноцінних європейських громадян (ввічливість, сполучення людиновимірності виховання з високою продуктивною працею та самоврядуванням козацького за суттю юнацького колективу), чим засвідчує про гуманістичний зміст боротьби за еволюцію соціокультурного світу.

Цивілізовані патріоти поважали А. С. Макаренка за цілісну гуманістичну модель виховання, за її зв'язок з народною педагогікою, але він пов'язував її також з новизною (традиційних) ідеалів українців у дусі козакофіліства. Чомусь про це не згадується у автора статті ні прямо ні опосередковано (Г. Ващенко). [6, С. 3] «Педагогічна поема» Антона Макаренка містить у собі потужний гуманістичний потенціал і має особливе значення для таких періодів, коли процеси суспільно-економічних деформацій безпосередньо погіршують становище дітей, загрожують молодому поколінню безробіттям, безпритульністю та іншими «соціальними лихами». Відновлювати в європейському контексті моральні риси дружельності, побратимства, працьовитості, життєрадісності, щиросердності та інші вдалося через три складові душі – розум, почуття, волю – закликав А. Макаренко при вихованні шанобливого, справедливого ставлення до інших народів, ... використання гуманістичного потенціалу народних пісень, української історії, творчості видатних діячів «вітчизняної культури».

Ось чому, спадок Г. Сковороди чи Т. Шевченка, або А. Макаренка і В. Сухомлинського майже нагадує становище легендарного Деміурга, оскільки також прийшлося творити Добро з

первинного хаосу, за сутністю самої метафізики європейського «тріумфу націй», взагалі сконструйованих в результаті суто соціокультурного самовизначення європейського духу свободи, тобто демократичного патріотизму.

Філософія соціокультурного простору відтворює онтологему «гуманістичних обривів» (в монографії досліджує Віра Аксьонова, науковий консультант професор, доктор філософських наук Євген Борінштейн) з'ясовує в єдності проблеми цивілізаційні й чисто шкільні (педагогічний експеримент, оновлення матеріальної бази...), оскільки середня і вища школа часто потерпають від багатьох випадково-деструкційних політичних процесів, - пов'язані як з духом бюрократичної недбалості, войовничим націо- та соціоцентризмом, так і націоналізмом, регіоналізмом чи «кволим» лібералізмом, часто-густо проявом волонтаристських новацій, або скороминущих, змінюючих «косметичних» обставин. Але за проблематикою втілення української ідеї є невдале її окреслення, лише створює додаткові інформаційні труднощі. Це відображує рівень гуманістичних обривів та їх громадського поширення у рамках сучасного філософсько-освітнього дискурсу. Тільки у діалозі патріотичної громадськості регіонів з владою Києва можливі зрушення і в центрі, і в регіонах; в співпраці філософів і педагогів, керівників бізнесу, шкіл вищих і професійно-спеціальних шкіл.

Підтвердженням цьому є статистичні коливання соціокультурної динаміки і, нарешті, історична й регіональна відносність критеріїв розмежування між гуманістикою освіти і реальним виходом за її межі. З'ясування природи людської особистості взагалі немислиме без цивілізованого освітнього простору; різні форми гуманістики тільки підтверджують свій вплив на родинні, професійні, релігійні, національні та інші аспекти історичної дійсності.

Соціокультурний простір України пронизаний релігійно-ціннісним тлумаченням культового дійства захисників національних ідеалів, теж демонструє життєдайність таких наставників, які вдало виховували у своїх вихованців дух свободи сумління. Саме на межі тисячоліть відбувається вільне світорозуміння підходів до спадку корифеїв, до культу керівної особи, до подолання духу кріпацтва народних мас, до критики варварських проявів (атавістичної) людини, яка поступово занепадає, хоча і кволо відмовляючись від утопічних ілюзій марксистсько-ленінського (войовничого) матеріалізму.

У цьому контексті цілком природним є звернення до розгляду метафізики українського націотворення, актуальність моделювання якої деякий час свідомо затінювалась або зараз іноді є її висвітлювання лише у символіці негативного плану. Моделювання історичних українських дій корифеїв заторкує носіїв ідеї цивілізованого націєгенезу, субстанціонального вчення про трансцендентне осягнення освітньої ролі Святого Духа і національного духу; часто це також християнський догмат про безсмертя душі, безкорисливого відношення до життя тощо, що взаємообумовлює розуміння світоглядних основ теологічного і національного питання, співпраці з прихильниками світської ідентичності.

Традиційно в історії філософії дух боротьби за свободу вільніше охоплює освітньо-виховний комплекс, оскільки пасіонарії (носії громадського відношення до Батьківщини) об'єднуються навколо нього як (безкорисливі) пошукачі істини. Пасіонарні філософи Сходу, так і Заходу, діють наочно і в текстовій формі, чому і присвячують всю соціокультурну динаміку, і весь правозахисний світовий досвід. Зміни діяльності в штучному світі є необхідною умовою розвитку, бо в освіті діють і закони діалектики, і метафізики як „першої природи”. Штучна ж сфера самоосвіти, де безпосередньо і живе наставник, номінує дух суверен-людини, створюючи відносно самостійне виховне коло буття, що визначається станом і рівнем освіти у рівноправних відносинах власного колективу і особистості. Досвід показує те, що вимога, навіть висловлена у формі затверджувальній, не допускає будь-яких заперечень, потрібна лише на перших порах у кожному колективі, щоб можна було дисциплінувати розхитаний (злудіями, босяками) знервований колектив. Він не може функціонувати без такого «відповідального тону вимог окремого організатора самоуправління». Погляд В. О. Сухомлинського на козакофільський підхід до гуманістики колективу продовжив творчий пошук А. С. Макаренка; він був сполучений з духом європейської ходи виховання дитини у

колективі за принципами «філософії серця». Наставник має бути ласкавий, людяний до кожного «серця», – вказували «батьки нації», має бути тонка «підготовка кожної особистості» і до життя в колективі, що має бути «рідним середовищем».

Гуманістика, де особистість є видом повноцінного представлення сутності, це та «наскрізна ідея», яка пронизує всі аспекти соціокультурних змін буття, бо не продуктивно вивчати статус громадський людини поза рідної її мови. Мовна сила особистості вміщує в себе (трансцендентність) і психічний, соціальний і етичний та інші аспекти структури індивіда. Мовленнєва компетентність особистості - це знання основних законів функціонування соціокультурного простору і здатність до використання в ньому знань, зокрема необхідних для вирішення професійних завдань.

Висновки У багатьох випадках «якість навчання» не завжди відповідає національним та міжнародним стандартам. Соціокультурний простір в суверенній Україні охоплює державну і приватну освіту; освітні послуги неоднорідно надаються різними закладами, що належать до рівновеликої системи офіційного навчання (дошкільна освіта, загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта) та за всіма галузями, у тому числі заочно, а також освітні передачі по радіо і телебаченню. Бо порядок в сучасному світі обумовлений тим, як діє громадянин-«кваліфікований співробітник», наскільки творчо використовує знання із набутої професії, відповідно до рівня свого соціального розряду (категорії). Підготовка фахівців вищої кваліфікації має здійснюватись з урахуванням перспективних потреб окремих регіонів, в цілому економіки країни, та за пошуком оптимізації «ідеальних типів», демократичної особистості тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. Чи актуальна сьогодні педагогіка А.С.Макаренка? / Н.Абашкіна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. - №1. – С. 217-224.
2. Аксьонова В. І. Видатний український педагог і Дон Кіхот Запорозький – Антон Макаренко/Віра Аксьонова//Проблеми емпіричних досліджень у психології. Наук. ред. В. Г. Кремень. – К.: Гнозис, 2017. – Вип. 14. – С. 260-267
3. Аксьонова В. І. Синергетична парадигма управління соціальними процесами в умовах глобалізації в контексті філософії науки / В. І. Аксьонова Навчально-методичний посібник / Укладачі: Аксьонова В. І. та ін. – Кіровоград: Державна льотна академія України, 2011. – 36 с.
4. Борінштейн Є. Р. Соціокультурна толерантність у сучасному українському суспільстві/ Є.Р. Борінштейн// Глобальні проблеми сучасності у контексті історико - філософського знання.- Одеса: ДЗ "ПНПУ імені К.Д. Ушинського", 2016. - С. 13-27.
5. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті / Григорій Ващенко // Освіта.-2003.- 1-8 січня.-С. 3.
6. Вернадський В. И. Украинский вопрос и русское общество / Владимир Вернадський // Родина.-1990.-№1. - С. 90-95.
7. Макаренко А. С. О воспитании. / А. С. Макаренко – М:Политиздат, 1990.-258 с.
8. Проблема виховання особистості у колективі у теоретичній спадщині А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського / М. Сметанський, В. Галуз'як // Рідна школа. – 2002. - №8-9. – С. 16-18
9. Развитие идей А. С. Макаренко... / Введ. В. А. Сухомлинского. – М.: Педагогика, 1982. – 319 с.
10. Сковорода Г. С. Вірші. Пісні. Байки.Трактати. Листи. Прозові переклади/Г. С. Сковорода.-К.: Наукова думка, 1983. – 542 с.
11. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко; передм. О. Т. Гончара; прим. Л. Ф. Кодацького. - Київ: Дніпро, 1989. - 540 с.
12. Ярмаченко М. Д. Від Я. А. Коменського до А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського / М. Д. Ярмаченко // Педагогіка і психологія. – 2000. - №4. – С. 5-13.

Атаманюк Зоя Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 123.1+001.+13/14

ГРАНІ ЛЮДСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ

В статті розглядається свобода, яка виступає однією з універсальних характеристик людського буття, проявом його цілісності і висловлює здатність людини опанувати умовами свого існування, долати залежності від зовнішніх сил соціального і природного характеру, самостійно здійснювати вибір своїх дій і відповідати за їх наслідки. Досліджується духовність, яку можна визначити як духовне життя людини, її суб'єктивно-ідеальний світ. Мета даної статті полягає в аналізі соціально-філософських аспектів духовності особистості через призму свободи.

Ключові слова: свобода, духовність, духовна свобода особистості, духовні цінності.

ГРАНИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДУХОВНОСТИ В СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ

В статье рассматривается свобода, выступающая одной из универсальных характеристик человеческого бытия, проявлением его целостности и выражает способность человека овладеть условиями своего существования, преодолевать зависимости от внешних сил социального и природного характера, самостоятельно осуществлять выбор своих действий и отвечать за их последствия. Исследуется духовность, которую можно определить как духовную жизнь человека, его субъективно-идеальный мир. Цель данной статьи состоит в анализе социально-философских аспектов духовности личности через призму свободы.

Ключевые слова: свобода, духовность, духовная свобода личности, духовные ценности.

THE FRONTIERS OF HUMAN SPIRITUALITY IN SOCIAL-PHILOSOPHICAL REFLECTION

The article deals with freedom, which is one of the universal characteristics of human being, a manifestation of its integrity and expresses a person's ability to master the conditions of his existence, overcome dependencies on external forces of a social and natural nature, independently carry out the choice of his actions and be responsible for their consequences. Spirituality is explored, which can be defined as the spiritual life of a person, his subjectively ideal world. The purpose of this article is to analyze the socio-philosophical aspects of a person's spirituality through the prism of freedom.

Key words: freedom, spirituality, spiritual freedom of the individual, spiritual values.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної цивілізації пов'язаний з її глибокої трансформацією, з фундаментальним вибором, з актуалізацією особистісного начала, з підвищенням значення активної діяльності людини, а значить, з ростом її волі і відповідальності. Свобода, згідно з філософським словником, – є здатністю людини до активної діяльності відповідно до своїх намірів, бажань, інтересів, в ході якої вона досягає мети [9, с.569]. Виходячи з цього, свобода виступає умовою і передумовою відповідальності. Особистість відповідальна в міру свободи вибору. Свобода обмежена відповідальністю людини за свій вибір: своєю дією людина стверджує своє уявлення про ідеал, вибирає себе, самовизначається в своєму прагненні виконати свій обов'язок. На ранніх стадіях розвитку людства, свобода корелювала з безпосереднім успіхом, користю, тобто орієнтувала на